

УДК 35.075.31

Пріоритети й орієнтири Президента України Віктора Ющенка

Аналіз документів (23 січня 2005 р. – 24 лютого 2010 р.)

Марія Кармазіна,

доктор політичних наук,

головний науковий співробітник

Інституту політичних і етнонаціональних досліджень

ім. І. Ф. Кураса НАН України

Стаття присвячена аналізу деяких аспектів президентства Віктора Ющенка. Робиться висновок, що вже сьогодні можна аргументовано говорити як про позитивні, так і про негативні наслідки його діяльності. Найвагоміші аргументи на користь тих чи тих висновків містять, передовсім, документи, під якими Президент залишав свій підпис.

Ключові слова: президент, президентські укази й розпорядження, кадрова політика, зовнішньополітична діяльність.

The paper contains the detailed analysis of Victor Yushchenko's presidency. Today we can already talk both about the positive and negative consequences of his activity. The weightiest arguments in behalf of separate conclusions foremost contain the documents signed by the President which the author analyzed in this article.

Keywords: president, president's decrees and orders, personnel policy, foreign policy activity.

Документи: явне й таємне

Насамперед слід відзначити, що аналіз президентських документів – річ непроста, оскільки частина з них ніколи не оприлюднювалася ні на паперових носіях, ні на сайті „Законодавство України” [1] в мережі Інтернет. Серед них не тільки ті, що містять державну таємницю, але й інші, зміст яких, за задумом третього Президента України, мав бути

невідомим громадянам (або, як пишномовно висловлювався в інших ситуаціях В. Ющенко, „моїй нації” чи „маленькому українцеві”).

Зверну увагу на нюанс: у часи президентства Л. Кучми на цьому сайті документи з маркером „Не для друку” все ж розміщувалися, хоча й специфічним чином: іноді фіксувався сам факт появи документа, іноді вказувався його порядковий номер, а інколи номер і навіть назва, хоча у всіх випадках текст не оприлюднювався, оскільки ж він – „не для друку” [2]. У часи В. Ющенка навіть такі куці дані щодо документів, зміст яких, на думку Президента, не підлягав розголосу, з бази даних швидко зникли. Так, 2005 року В. Ющенко підписав щонайменше 3214 документів – 1902 укази і 1312 розпоряджень (саме під цими номерами оприлюднені останні документи за 2005 р.). З них 21 був поданий з приміткою „опублікуванню не підлягає” [3]. Але факт появи ще щонайменше 224 президентських указів та 18 розпоряджень жодним чином не був засвідчений. Отже 262 документи (або майже кожен дванадцятий документ, що становить 8,15 % від загальної їх кількості) виявилися недоступними для громадськості.

У наступні ж роки президентські документи з приміткою „не для друку” взагалі перестали з’являтися на сайті „Законодавство України” – вони не оприлюднювалися. Відтак, за моїми підрахунками, 2006 року з 1164 указів та 432 розпоряджень (документи під цими номерами – останні в базі даних) не було оприлюднено 163 документи – 155 указів та 8 розпоряджень (або кожен 9 - 10-й документ, що становить понад 9 % від загальної їх кількості).

2007 року з 1648 ющенкових документів (1324 указів та 324 розпоряджень) до громадськості не дійшло 143 (що становить близько 8,6 % від усіх документів). 2008 року з 1590 документів (1226 указів та 364 розпоряджень) було утаємничено 158 (або приблизно кожен десятий документ, близько 9,9 %). З 1410 документів (1125 указів та 285 розпоряджень), що вийшли з-під пера Президента 2009 року, залишилися невідомими громадськості 135 (або 9,5 %). Зрештою, у перші місяці 2010 року В. Ющенко встиг підписати 289 документів (264 укази і 25 розпоряджень), з яких не було оприлюднено близько 11,76 % з них [4].

Зрозуміло, що ці цифри – досить умовні, оскільки достеменно не відомо, чи підписувалися Президентом у кожний рік перебування на посаді ще укази чи розпорядження, крім тих, останніх за номерами, які оприлюднювалися на сайті „Законодавство України” або на друкованих носіях. Але навіть вони дозволяють говорити, що у перший – 2005-й – рік президентства В. Ющенка його діяльність була найбільш відкритою і прозорою: не оприлюднювався приблизно кожен 12-ий документ. Досить відкритим був Президент і 2007 року – не оприлюднювався, як вказувалося, кожен 11,5-й документ. Найбільшою непрозорістю Ющенкова діяльність характеризувалася 2010 року, коли Президент не доводив до громадськості кожен 8,5-й підписаний документ.

Відзначу, що серед документів є такі, що доводилися до відома громадськості тільки в якійсь частині, як, наприклад, указ від 9 жовтня

2006 року №821 „Питання підготовки участі Президента України у черговому засіданні Ради глав держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав”, яким затверджувався План заходів з підготовки участі, але безпосередньо цей, останній, не оприлюднювався, оскільки в розміщеному на сайті указі вказувалося, що він – „для службового користування”.

Принагідно зверну увагу на те, що протягом двох останніх років Міністерство юстиції проводило роботу із зняття з актів Президента України, Кабінету Міністрів, деяких органів виконавчої влади не передбачених законодавством позначок обмеження доступу – „Не для друку”, „Опублікуванню не підлягає”, „Не для преси”, „Конфіденційно” [5]. 2008 року з ініціативи цього міністерства позначку „Опублікуванню не підлягає” було знято з 36 президентських актів [6]. 24 листопада 2009 року і сам В. Ющенко підписав Указ №963 „Про зняття позначки „Опублікуванню не підлягає” з деяких актів Президента України”, згідно з яким розсекречення несекретних за своїм характером документів має тривати. Згідно з указом, специфічну позначку слід було зняти з 628 указів та з 190 розпоряджень.

За даними преси, документи, які підлягають „розсекреченню”, уже внесено до Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів, а 79 з них – опубліковано. Інші ж готувалися до оприлюднення. При цьому, що показово, Ющенковий листопадовий указ 2009 року стосувався фактично **тільки тих документів, які вийшли з-під пера президентів-попередників** – Л. Кравчука і Л. Кучми, оскільки в переліку указів і розпоряджень, які Президент погоджувався оприлюднити, міститься тільки один указ (від 12.05.2005 № 781 „Про звільнення І. Смешка з посади Голови Комітету з питань розвідки при Президентові України”) та одне розпорядження (від 17.05.2006 № 82 „Про довічне грошове утримання, медичне, побутове, транспортне та інше обслуговування колишнього Голови Верховної Ради України Литвина В. М.”), підписані безпосередньо самим В. Ющенком у перші два роки перебування на президентській посаді. Стосовно „обслуговування” В. Литвина, то кількарічне приховування відповідного розпорядження було для В. Ющенка чомусь необхідним, на противагу розпорядженню від 7 лютого того ж 2006 року №25 „Про обслуговування колишнього Прем’єр-міністра України В. Фокіна”. **Якими б мотивами не керувався В. Ющенко, але, можна твердити, непрозорість дій, рішень, вчинків (у тому числі і насамперед президентів) у всі часи була і є основою для корупції**, з якою обраний 2005 року український Президент нібито намагався боротися, не тільки записавши у своїй передвиборчій програмі завдання „провести рішучу боротьбу з корупцією”, але й оприлюднюючи з року в рік відповідні укази та подаючи – зокрема, 2006 року – пакет законодавчих ініціатив до парламенту (робота над якими у Верховній Раді, як відомо, затяглася аж до 2009 року, коли 11 червня нарешті з’явилися закони „Про засади запобігання та протидії корупції в Україні”, „Про

внесення змін до деяких законодавчих актів щодо відповідальності за корупційні правопорушення” і „Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень”, які все ще не набрали чинності). А наслідком Ющенкової боротьби з корупцією було те, що якщо, за даними Transparency International, 2005 року індекс корупції в Україні становив 2.6 (113-е місце у рейтингу 159 країн), 2006 року – 2.8 (99-е у рейтингу 163 країн), то 2007 року – 2.7 (118-е у рейтингу 179 країн), 2008 року – 2.5 (134-е у рейтингу 180 країн), 2009 року – 2.2 (146-е у рейтингу 180 країн) [7].

Порівняємо з „епохою Кучми”: 1999 року індекс корупції становив 2.6 (Україна посідала 77-е місце серед обстежених 99 країн), 2000 року – 1.5 (87-е місце серед 90 країн), 2001 року – 2.1 (83-е місце серед 91 країни), 2002 року – 2.4 (85-е місце серед 102 країн), 2003 року – 2.3 (106-е місце серед 133 країн), 2004 року – 2.2 (128-е місце серед 145 країн). Таким чином, свосередній „корупційний пік” припадає на 2000 рік – на час правління Л. Кучми, коли індекс упав до 1.5, а відносно найкращою ситуація була 2006 року при В. Ющенкові, коли індекс виріс до 2.8 (як і 1998 року, коли Україна з’явилася серед обстежуваних Transparency International країн). Втім В. Ющенко закінчив свій президентський термін так само, як і Л. Кучма: 2009 року, як і 2004 року, індекс становив 2.2. З іншого боку, коливання індексу у межах 10-бальної шкали, що застосовується Transparency International, від 2.2 (чи навіть 1.5) до 2.8 є майже непомітним чи невідчутним для громадян: ми жили і живемо в майже тотально корумпованому суспільстві.

Про те, яких питань стосувалися утаємничені документи, у ряді випадків можна визначити шляхом знайомства з іншими, опублікованими. Так, 23 серпня 2005 року В. Ющенко підписав указ №1203 з позначкою „опублікуванню не підлягає”. Довідатися, чому ж цей указ був присвячений, допомагає інформація, що міститься в ньому, про те, що він „вносить зміни до Указу Президента №277” від 21 березня 2002 року. А цей указ (свого часу підписаний Л. Кучмою), називався „Про переліки посад військовослужбовців і працівників правоохоронних органів, що підлягають заміщенню особами вищого офіцерського (начальницького) складу, та граничних військових і спеціальних звань за цими посадами” [8]. (Зверну увагу, що, приміром, указ від 25 жовтня 2007 року №1020 „Про перелік посад, що можуть бути заміщені військовослужбовцями Збройних Сил України, інших військових формувань, правоохоронних органів спеціального призначення в державних органах, установах і організаціях, та граничних військових звань за цими посадами” Президентом не був засекречений).

Інший приклад. 14 червня 2006 року В. Ющенко підписав Указ №520, яким О. Кузьмук звільнявся з посади Радника Президента України (з уточненням „поза штатом”). 9 жовтня того ж року від виконання обов’язків Радника Президента „поза штатом” було увільнено С. Куніцина (указ №844), а 4 квітня 2007 року з’явився указ №591 щодо звільнення з посади

радника Ю. Продана. Відтак видається логічним те, що мали б бути укази, якими ці особи призначалися президентськими радниками, втім у 2005 – 2007 роках відповідні укази не публікувалися. Отже можна припустити, що саме вони були серед утаємничених: можливо, В. Ющенку не хотілося доводити до відома громадськості, що він вирішив скористатися послугами людей з команди попередника... Втім варто взяти до уваги, що ще у липні 2001 року був опублікований указ Л. Кучми про призначення С. Куніцина президентським радником (без констатації „поза штатом”). Отже якщо розглянути цей факт під іншим кутом зору, то можна припустити, що С. Куніцин з 2001 року виконував ці обов’язки, радячи одному Президентові за другим протягом довгих років, доки, нарешті, і був звільнений. Інше припущення, яке має право на існування: у Секретаріаті Президента України бракувало дисципліни документообігу, був певний безлад, тож С. Куніцин до пори до часу був „у забутті”, а коли він „віднайшовся” як „призабута спадщина Л. Кучми”, то його й звільнили.

Напевно, серед утаємничених документів були й такі, що стосувалися помилювання громадян, а також укази щодо прийняття/виходу з громадянства України. Як свідчить база даних, у часи Ющенкового попередника дані щодо помилювання громадян (номер і дата прийняття указу, його назва, але без тексту) доводилися до відома громадськості до кінця листопада 1996 року, а дані щодо прийняття громадянства України чи виходу з нього – до початку лютого 1997 року (з аналогічними вихідними даними). Після цього подібні укази з бази зникли. Відтак В. Ющенко пішов шляхом Л. Кучми, уникаючи прозорості своєї діяльності в згаданих галузях.

Кадри: звільнення, призначення, ...знищення професіоналізму

Як свідчить аналіз оприлюднених президентських актів, 2005 року новообраний Президент проводив політику, спрямовану на „вичистку” кадрів, призначених на посади попередником. Відтак одним із специфічних акцентів у його діяльності у перший рік президентства й було звільнення і призначення на посади.

Так, за перші сто днів на посаді В. Ющенко підписав 644 укази (№104 від 23.01.2005 до №748 від 30.04.2005, наступний указ – №749 – був підписаний уже 4 травня) та 998 розпоряджень (№№ 41 – 1039). Усього – 1642 документи, з яких значна частина – трохи більше 43% – стосувалася саме звільнення з посад у різних структурах; приблизно 42% – призначення на посади.

Близько 3,4% президентських актів, що побачили світ у перші сто днів, стосувалися відзначення державними нагородами; близько 2,3% – присвоєння рангів (держслужбовця, дипломатичних), військових та спеціальних звань; близько 1,3% – зовнішньополітичних питань; трохи більше 1% – скасування В. Ющенком власних указів та указів Л. Кучми, внесення змін (до указів Л. Кучми, Л. Кравчука, власних). Іншим питанням

В. Ющенко присвятив близько 4,5 % указів і розпоряджень. Крім того, з позначкою „Опублікуванню не підлягає” з'явилося близько 1 % документів [9]; приблизно 0,7 % документів загалом не були оприлюднені (як на згаданому сайті, так і на паперових носіях).

Таким чином, звільненням/призначенням на посади у перші сто днів президентства було присвячено близько 85 % указів та розпоряджень В. Ющенка. Питання відзначення державними нагородами було, відповідно, на другому місці серед президентських пріоритетів, далі було питання присвоєння рангів та військових і спеціальних звань. Нижче в цій ієрархії містилися питання, пов'язані із зовнішньополітичною діяльністю та інші.

Щодо документів, зміст яких було приховано під позначкою „Опублікуванню не підлягає” чи взагалі жодним способом не оприлюднених, то на них слід звернути окрему увагу, адже вони, можна вважати, були своєрідним „зародком” однієї із сторін подальшої діяльності В. Ющенка.

Зверну увагу і на те, що у перші сто днів В. Ющенко фактично проігнорував питання економіки: всього 1 указ (№704 від 21 квітня) із 644 (тобто близько 0,15 %), який стосувався „вдосконалення контролю за виробництвом та обігом алкогольних напоїв”, можна віднести до „економічних”.

Ієрархія питань, яким Президент приділяв першочергову чи другорядну увагу у перші сто днів, збережеться й надалі. Так, своєрідна „чистка” кадрів, призначених попередником, та, відповідно, вибудовування „своїх” вертикалі влади відобразилася у майже третині з 3214 документів за весь 2005 рік. Серед 39 тисяч держслужбовців, звільнених, за деякими даними, 2005 року [10], були й ті, кого звільнили внаслідок розчерку пера Президента. 2006 року відсоток плинності кадрів знизився — з 18,9 % 2005 року до 15,2 % 2006 року, але кількість звільнених з політичних причин зросла. Начальник Головного управління державної служби Т. Мотренко відзначав: „Ця тенденція чітко фіксується, якщо проаналізувати структуру причин звільнень. За такими, на перший погляд, безневинними статтями, як добровільна відставка, скорочення, а також „інші причини”, приховується політична доцільність. Причому у 2007 – 2008 роках тенденція лише посилюється. Слід наголосити, що чистки стосуються насамперед держслужбовців першого - другого рангу. Тобто українська держава втрачає найбільш досвідчені й кваліфіковані кадри” [11].

Що Т. Мотренко мав рацію, підтвердило життя: зруйнувавши систему кадрів, витворену Л. Кучмою, В. Ющенко не забезпечив творення рівноцінної системи. На заміну звільненим приходили люди без належного професійного досвіду і вмінь.

Не доводиться говорити й про те, що Ющенків механізм „просіювання” кадрів, як і їх „прирощення”, був прозорим. Його дії не сприяли закріпленню на посадах професіоналів, демократизації процесів управління президентськими структурами і – ширше – державою.

Навпаки, президентські призначення дають підстави говорити про, щонайменше, три важливі речі.

По-перше, про сповідування В. Ющенком принципів непотизму, фаворитизму, принципу особистої відданості тощо. Так, аналіз президентських документів відтворює картину працевлаштування „помаранчевих соратників” та „друзів їхніх друзів і родичів” – входження в „орбіту” Президента забезпечувало просування „кадра” службовими сходами. Це засвідчує приклад А. Кислинського, його швидке кар’єрне зростання: у квітні 2005 року він був призначений помічником Президента, у листопаді – звільнений [12]. У лютому – вересні 2007 року А. Кислинський був вже радником Президента, згодом (вересень 2007 – червень 2009 року) – заступником Голови Секретаріату Президента України, і, зрештою, заступником Голови Служби безпеки України [13]. Правда, як відомо, він швидко пішов з останньої посади у зв’язку із звинуваченням у фальсифікації документів про свою освіту, що, у свій спосіб, підтверджує думку, що в „період В. Ющенка” процес підбору кадрів не тільки на посади у президентському Секретаріаті, але й загалом у державі здійснювався неналежним чином: люди, прийняті на державну службу, допущені до державної таємниці, не піддавалися належній перевірці спецслужбами. Як зазначав у грудні 2009 року Т. Мотренко, що коли за рік „ми перевіряємо близько 300 чоловік, то з них 10 – 15 мають недостовірні дипломи. І це на рівні, де призначення здійснюють Президент і Кабмін. А якщо спробувати екстраполювати ці цифри на більш ніж сорок тисяч чоловік, які щорічно поступають на держслужбу на всіх рівнях? Напевно, там теж будуть проблеми. І цифри будуть інших порядків” [14].

По-друге, президентські акти чітко віддзеркалюють нездатність Президента утримувати біля себе „команду”, що засвідчує постійний відплив з його оточення, здавалося б, найближчих і найвідданіших людей, тих, хто належав до його „любих друзів”, але хто поступово втрачав статус „свого” і перетворювалися на „чужого”. Так, у перший рік свого президентства В. Ющенко „втратив”, з-поміж іншого, Ю. Тимошенко, О. Рибачука, О. Зінченка (який недовго – у 2004 – 2005 роках – був для В. Ющенка „своїм”, очоливши на президентських виборах його виборчий штаб, а потім ставши державним секретарем), про що й свідчить ряд відповідних указів.

Але було й навпаки, і це — по-третє. Президентські акти свідчать, що поділ на „своїх” і „чужих” – річ для В. Ющенка досить умовна, адже серед президентських „прирощень” не тільки вже згадані нами С. Куніцин і О. Кузьмук, але й „кучміст” В. Горбулін, а згодом С. Гавриш і Р. Богатирьова, К. Грищенко і І. Яцук (вихідці з Партії регіонів), колишній представник СДПУ(о) В. Балоба, призначений свого часу (1996 року) Л. Кучмою суддею Конституційного Суду, а В. Ющенком (2007 року) головою Центрвиборчкому В. Шаповал, начальник особистої (у 1992 – 1995 роках) охорони Л. Кучми О. Бірсан (пізніше працював першим заступником

Марія Кармазіна

начальника Управління Державної охорони України, керував „Альфою”) та інші, що також відбулося в президентських указах і розпорядженнях. Втім прихід нових людей, на думку колишніх президентських соратників, все ж не забезпечував утворення команди: „Насправді, – зауважував свого часу О. Третяков, – з вересня 2005-го в Ющенка більше не траплялося команд. Віктор Андрійович виявився... поганим менеджером, котрий провалився на кадровому питанні” [15].

Якщо природа одних звільнень/призначень була цілком зрозумілою, то багатьох інших – ні. В. Ющенку не раз закидали кадрово-правове свавілля, що й простежується при аналізі його указів. Серед нелегітимних Ющенкових указів були укази про призначення на посади, на зміну яким приходили укази про скасування перших. Коментуючи ситуацію, приміром, із звільненням начальника Головного управління розвідки Міноборони О. Галаки (звільнений 2005 року, відновився на посаді через суд) чи керівника Головної служби оборонної політики Секретаріату Президента М. Юрси (указ був скасований самим В. Ющенком), преса акцентувала увагу на тому, що „хтось же в СП такі нелегітимні укази готує Президентові, а той – їх підписує?!” [16]. Але не тільки преса звертала увагу на президентське свавілля. „Секретаріат Президента, – зазначав свого часу голова Верховного суду України В. Онопенко, – готує і подає на підпис главі держави укази стосовно суддів, які не базуються на законі...” [17]. Йшлося про президентські укази щодо призначення виконувачів обов’язків голів судів.

Президент, здійснюючи ті чи інші призначення, неодноразово порушував усі можливі правові норми. Так, відповідно до Основного Закону, призначення/звільнення голів обласних і районних державних адміністрацій мали проводитися за поданням Кабміну. Але В. Ющенко, по-перше, не чекав жодних подань, а по-друге, призначав виконуючих обов’язки місцевих адміністрацій, „незважаючи на те, що жоден нормативний акт не дозволяє регулювати це питання указом” [18].

У свій спосіб президентська „специфіка” у сфері підбору кадрів відбулася й на процесі формування команди радників. Так, 2005 року, обираючи собі радників, В. Ющенко першим серед них назвав співака і, за деякими даними, свого кума [19] В. Гришко (указ від 9 лютого 2005 р. № 213). Відтак ця людина радила В. Ющенкові упродовж усіх років перебування його на президентській посаді, час від часу будучи увільненою і відразу знов призначеною. Однак 29 жовтня 2009 року В. Ющенко підписав Указ № 882, яким, так би мовити, остаточно увільнив співака від виконання обов’язків, а незабаром В. Гришко вже агітував за майбутнього Президента В. Януковича – супротивника В. Ющенка, як пам’ятаємо, на президентських виборах 2004/2005 року. І це – один з численних фактів для роздумів з п’ятирічного президентського терміну третього українського Президента: чи то поведінка В. Ющенка змушувала найвідданіших друзів зрештою відвертатися від нього, чи ці „віддані”

виявлялися просто пристосуванцями без будь-яких моральних принципів.

Загалом статус Радника Президента України 2005 року отримало понад 40 осіб (час призначення О. Кузьмука, С. Куніцина, Ю. Продана, як вказувалося вище, встановити не вдалося). Серед цих осіб були не тільки співаки (В. Гришко і С. Вакарчук), але й спортсмени (В. Кличко). Були й іноземці (Б. Немцов і Х. Юссеф), кілька відданих В. Ющенкові політичних діячок (В. Ульяновченко, К. Ляпіна, Л. Григорович), „любі друзі” і куми (С. Аржевітін, О. Третьяков) та земляки з Хоружівки (М. Дорошенко) й інші. Дехто з них виконував функції на постійній основі, дехто – поза штатом.

У наступні роки кількість президентських радників виявила тенденцію до зменшення – на четвертину, а то й на третину. 4 листопада 2008 року Президент підписав указ №997, відповідно до якого у структурі Секретаріату Президента України посади радників були ліквідовані. Відтак 7 листопада президентськими указами було звільнено 17 штатних радників. Втім незабаром В. Ющенко підписав низку указів про призначення 11 радників поза штатом.

Загалом за п'ятирічний термін радниками призначалося, за моїми підрахунками, не менше 86 осіб. Зверну увагу: жінки у цій „команді” Президента становили всього 5 – 7 %.

„Нагороджувальна” справа

Документи, що вийшли з-під пера Президента 2005 року, свідчать, що серед пріоритетів В. Ющенка була нагородна справа. Насамперед звернемо увагу на процес присвоєння В. Ющенком звання Герой України, започаткування якого у липні 2000 року було своєрідним відродженням радянських традицій Л. Кучмою (з 1998 до січня 2000 року відбувалося нагородження відзнакою Президента „Герой України”, що була встановлена Указом Президента від 23 серпня 1998 року № 944. Відзнаку отримали 22 особи). Л. Кучма до січня 2005 року це звання присвоїв 110 особам. В. Ющенко ж за період свого президентства – 107 особам.

Порівнюючи підходи двох президентів до присвоєння звання, відзначимо те, що Л. Кучма присвоїв звання Герой України посмертно 4 особам (В. Лобановському, В. Чорноволу, В. Мельникову, А. Волошину), а В. Ющенко – 20 (С. Бандері, В. Івасюку, Г. Китастому, Р. Шухевичу, К. Дерев'янку, Ю. Оробцю, О. Гірнику, Т. Маркус, А. Шапіро, М. Василичину, М. Ващуку, В. Ігнатенку, О. Лелеченку, М. Титенку, В. Тішурі, В. Стусу, Г. Гонгадзе, О. Гончару, В. Гетьману, О. Бересту). Показово, що найбільшу кількість звань В. Ющенко, як і Л. Кучма, присвоїв в останній рік свого перебування на посаді, про що свідчать дані **таблиці 1**.

Таблиця 1
Кількість осіб, яким президентами присвоєно звання Герой України
(липень 2000 – лютий 2010 рр.) *

Рік/Президент	В. Ющенко	Рік/Президент	Л. Кучма
2010 (січень - лютий)	3	2005 (січень)	1
2009	27	2004	41
2008	13	2003	16
2007	23	2002	25
2006	25	2001	20
2005 (з березня)	16	2000 (з липня)	7
Всього:	107	Всього:	110

* Таблицю складено на основі даних сайту „Законодавство України”. – <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=a&stru=2&sp=i>

Звернемо увагу й на те, що В. Ющенком, як і Л. Кучмою, були нагороджені особистості (приміром, Г. Омельченко, Ю. Мельник, В. Симоненко, В. Чернишенко, І. Гута, В. Нейдьонова – першим, та О. Бартенев, Т. Засуха та інші – другим), „героїчність” яких викликала подив у громадськості. Серед „героїв” В. Ющенка були й такі (насамперед, лідер ОУН С. Бандера та командир УПА Р. Шухевич), які не задовольняють одні політичні сили в суспільстві, але були й ті (як лейтенант О. Берест [20]), якими готові легко „пожертвувати” прихильники інших політичних ідеалів. Загалом же присвоєння звання Героя України тим чи іншим особистостям стало чинником, яким призвів до бурхливих дебатів і загострення протистояння в суспільстві не тільки в період правління В. Ющенка, але й після відходу його від влади.

Серед незрозумілих для частини суспільства Ющенкових рішень – рішення щодо нагородження орденом Б. Колесникова (як іронізували ЗМІ, у річницю сепаратистського з’їзду у Северодонецьку), присвоєння звання „Заслужений юрист республіки” судді Київського апеляційного суду М. Приндюк, відомої тим, що свого часу відпустила на волю головного підозрюваного у справі вбивства Г. Гонгадзе. Такі рішення були незрозумілими, в першу чергу, недавнім Ющенковим соратникам: „... Мене обурює нагородження Ківалова, Колесникова, Черновецького”, – заявляв, приміром, Ю. Луценко [21].

Процес нагородження супроводжувався появою в пресі звинувачень у торгівлі нагородами на адресу президентського Секретаріату. Зокрема, з вуст бютівця А. Сенченка [22], глави Українського геральдичного товариства і члена Комісії державних нагород і геральдики при Президентові А. Гречила, який відзначав: „В Секретаріаті Президента працюють не дурні люди, причому давно, і всі механізми купівлі-продажу ними чудово вивчені і перевірені. І комісія не збирається. А бувало й так:

винесуть на її засідання 5 – 6 указів, а Президент підписує 8 чи 9. І ніхто не знає, звідки взялися прізвиська, які нами попередньо не розглядалися. Ставалися й інші фокуси. Члени комісії забракують когось, недостойного звання чи ордена, а через деякий час він якимось незрозумілим чином все-таки випірнає уже в списку нагороджених...” [23].

Підтримав позицію А. Сенченка і народний депутат В. Бондик, заявивши, що „нагороди в Україні продаються”, що звання отримують „одіозні особистості”, чії успіхи „сумнівні”. „Відсутність прозорості, ангажована діяльність Служби державних нагород і геральдики дискредитують СП, – заявляв В. Бондик. – Про це я заявив у депутатському запиті на ім'я Віктора Ющенка” [24].

Що стосується самого Президента, то він на запитання журналістки про те, чи читає він тексти указів, які підписує, відповідає: „Відверто скажу: тут є помилки, які я визнаю. Безумовно, мова йде про десятки указів. Кожен мій день розпочинається з підписання десятка-двох указів, коли ми говоримо про помилування, чи нагороди, чи влюбій галузі. Яким завгодно спеціалістам, тисячам людей. Вочевидь, я читаю, намагаюся максимально пробігти, наскільки це можливо. Вочевидь є питання до формування процедури прийняття рішень Комісією по нагородах, щоб ми розуміли – перед Президентом повинні стояти фільтри, і в результаті йому б потрапляв більш коректний список. Те, що представляти до нагород завжди будуть різних людей, теж очевидно – громадські, партійні організації, інститути влади. Але є помилки, і я їх буду виправляти...” [25].

Президент не обмежувався тільки присвоєнням звання Герой України – він з року в рік збільшував в країні кількість інших нагороджених. За моїми підрахунками, 2005 року Президент видав 105 указів „про відзначення державними нагородами”, „про нагородження”, „про присвоєння почесного звання”. Загалом за свій президентський термін В. Ющенко аналогічні укази видавав 1041 раз (у тому числі 2006 року 170 указів, 2007 року – 212, 2008 року – 251, 2009 року – 261, 2010 року – 42 укази).

Порівняймо діяльність В. Ющенка у нагороджувальній справі з діяльністю Л. Кучми. 1994 року Л. Кучма видав 79 указів, що стосувалися „нагородження відзнакою Президента” чи „присвоєння почесного звання”. 1995 року – 202 відповідні укази, 1996 року – 250, 1997 року – 349, 1998 року – 267, 1999 року – 268. Тобто за 1994 – 1999 роки другий український Президент підписав 1415 указів щодо нагородження. У період з 2000 до початку 2005 року з'явилося 1376 указів „про відзначення державними нагородами”, „про нагородження”, „про присвоєння почесного звання”: 2000 року – 226 відповідних указів, 2001 року – 208, 2002 року – 241, 2003 року – 293, 2004 року – 402, 2005 року – 6.

Таким чином, попри критику В. Ющенка опонентами щодо нестримного „нагороджувального запалу”, третій український Президент все ж не перевершив у цій справі другого Президента. Але вищевикладене

дозволяє твердити, принаймні, про дві речі: нагородна справа була закритим, непублічним процесом; вона призводила до девальвації як звань, нагород, так і до руйнування моральних стимулів до праці.

Проявом дивовижної щедрості В. Ющенка було й масове присвоєння генеральських звань. Зокрема, 2008 року Україна збагатилася 116 генералами (що перевершувало загальну кількість генералів у німецькому Бундесвері). На літо 2009 року в країні служило 446 генералів [26]. Цікавий нюанс: незалежнившись, українська держава мала одного генерала армії. За 18 років незалежності це і прирівняні до нього звання в мирний час отримали 15 осіб [27].

Треба зазначити, що В. Ющенко продовжив й іншу радянську традицію, почавши присвоювати почесне звання „Мати-героїня” (Закон від 11.05.2004 № 1705-IV був підписаний Л. Кучмою). За час перебування на посаді Президента В. Ющенко підписав 38 відповідних указів.

Звернемо увагу й на те, що третій український Президент у травні 2008 року започаткував нові нагороди: орден Свободи та медаль „За врятоване життя”, у березні 2009 року – відзнаку Президента „Хрест Івана Мазепи”; у квітні 2009 року – орден „За доблесну шахтарську працю” трьох ступенів.

1996 року Л. Кучма почав підписувати розпорядження, якими передбачалося призначення державних стипендій. До кінця перебування його на посаді з’явилося 147 відповідних документів. Не відмовився від такої практики і В. Ющенко: його підпис стоїть під 74 аналогічними документами.

(Закінчення в наступному номері журналу).